

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-37-61>

УДК 336

ОСОБЛИВОСТІ ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

PECULIARITIES OF THE FINANCIAL SYSTEM DURING THE WAR

Маршук Ліна Миколаївна

К.е.н., доцент,
кандидат економічних наук, доцент,
Вінницький торговельно-економічний інститут
Державного торговельно-економічного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4333-7458>

Мовчан Діана Олексіївна

студент,
Вінницький торговельно-економічний інститут
Державного торговельно-економічного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2410-6531>

Покойовий Олексій Олександрович

студент,
Вінницький торговельно-економічний інститут
Державного торговельно-економічного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4306-7497>

Marshuk Lina, Movchan Diana, Pokoiovyi Alexey

Vinnitsia Institute of Trade and Economics
of the State University of Trade and Economics

Фінансова система є основою функціонування кожної країни. Від якості її формування та напрямів функціонування залежить добробут країни, рівень її конкурентних позицій на міжнародному рівні та економічне зростання в цілому. Створення досконалої фінансової системи держави – одна з основних умов функціонування економіки за будь-яких умов. Фінансова система України має багатий досвід, є історично сформованою, складною та цікавою економічною категорією. Статтю присвячено аналізу особливостей функціонування фінансової системи України в умовах воєнного часу, відокремленню проблем та чинників, які впливають на недосконалість фінансової системи за утворених умов та аналізу її роботи під час війни. Розглянуто складові фінансової системи, проаналізовано елементи фінансової системи України та основні підходи до реформування фінансової системи під час воєнного стану.

Ключові слова: бюджетне законодавство, податкова реформа, валютні операції, фінансова система.

The financial system is the basis of the functioning of each country. The well-being of the country, the level of its competitive position at the international level and economic growth in general depend on the quality of its formation and directions of functioning. Creating a perfect financial system of the state is one of the main conditions for the functioning of the economy under any conditions. The financial system is quite complex in its structure. With the help of the financial system, the state accumulates and uses resources to maintain its apparatus, as well as directs them to perform their functions during the war. Finding the most effective approaches to the formation of an effective financial system based on the analysis of the functioning of the financial system in the country during martial law is an important task in the constant variability of external and internal environments currently occurring in the economy. Ukraine's financial system has extensive experience, is a historically formed, complex and interesting economic category. A stable and efficient financial system, which is trusted by citizens and businesses, is a necessary condition for economic development. The purpose of the article is to consider and analyze the peculiarities of the functioning of the financial system during martial law. The article is devoted to the study of the peculiarities of the functioning of the financial system of Ukraine in wartime, highlighting the problems and factors that affect the imper-

fection of the financial system under the conditions and analysis of its work during the war. The main tasks are to consider changes in budget and tax legislation, the peculiarities of foreign exchange transactions during the war, the work of the insurance market and the financial policy of the National Bank of Ukraine in wartime. The components of the financial system are considered, the elements of the financial system of Ukraine are analyzed, the search and consideration of the negative impact on certain areas and the main approaches to reforming the financial system during martial law.

Keywords: financial system, reform, budget legislation, taxes, NBU, foreign exchange transactions, insurance market.

Постановка проблеми. Для будь-якої держави наявність ефективної фінансової системи є важливою умовою функціонування її економіки. Фінансова система є достатньо складною за своєю будовою. За допомогою фінансової системи держава накопичує та використовує ресурси для утримання свого апарату, а також направляє їх на виконання своїх функцій й під час війни.

Пошук найбільш дієвих підходів до формування ефективної фінансової системи на основі аналізу особливостей функціонування фінансової системи в країні під час воєнного стану є важливим завданням в умовах постійної мінливості зовнішнього та внутрішнього середовища, які нині відбуваються у економіці [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження даної проблеми у своїх працях висвітлювали такі науковці і дослідники, як І. Онищук, М. Карлін, А. Нестеренко, Л. Шкварчук, Н. Шпак, Н. Ярошевич.

Мета статті: дослідити та проаналізувати особливості фінансової системи України у воєнний час, зокрема розглянути внесені зміни у бюджетно-податкове законодавство, грошово-кредитну політику та діяльність страхових компаній.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Завданнями статті є розгляд змін внесених до бюджетного та податкового законодавств, особливості проведення валютних операцій під час війни, робота страхового ринку та фінансова політика НБУ у воєнний час.

Виклад основного матеріалу. Задля забезпечення надійного та стабільного функціонування фінансової системи країни під час війни виконавчі на законодавчі органи влади внесли ряд змін та правила надання окремих фінансових послуг, ведення певних обмежень, спрощення ряду процедур, зменшення податкових тягарів тощо. Наразі в країні все робиться для перемоги, однак, згодом Україні буде потрібний широкомасштабний план відновлення економіки на кшталт плану Маршала. Виклики сьогодення диктують нові

вимоги функціонування фінансової системи, що й почали реалізовувати законодавчі та виконавчі органи влади.

В умовах воєнного стану надзвичайно важливо забезпечити оперативне, належне та безперервне виконання місцевих бюджетів. Для забезпечення ефективного функціонування бюджетної сфери та життєвонеобхідних потреб жителів територіальних громад у період дії воєнного стану уряд з центральними органами виконавчої влади прийняли низку швидких, ефективних, оперативних рішень. В бюджетне законодавство внесено низку змін, які були прийняті у період дії воєнного стану.

Серед таких змін є: зміни до місцевих бюджетів; перерозподіл видатків бюджету і надання кредитів з бюджету за бюджетними програмами; встановлена пріоритетність здійснення видатків Казначейством та органами Казначейства (постанова КМУ від 9 червня 2021 р. № 590 «Про затвердження Порядку виконання повноважень Державною казначейською службою в особливому режимі в умовах воєнного стану»); скасування обмежень щодо максимального розміру резервного фонду; не застосовується дотримання термінів подання звітності про виконання місцевих бюджетів та річного звіту; скасована норма щодо складання Бюджетної декларації та прогнозів; кошти державного дорожнього фонду спрямовуються на розвиток та утримання автомобільних доріг; випуск облігацій внутрішньої державної позики; передачу коштів між бюджетами здійснюється без укладення договорів; перерахування коштів з місцевого бюджету до державного бюджету для здійснення згідно із законом заходів загальної мобілізації та з метою відсічі збройної агресії Російської Федерації.

Усі тимчасові зміни в бюджетному законодавстві спрямовані на оперативне фінансування територіальної оборони, ЗСУ, захисту населення, підтримки бюджетної сфери та функціонування економіки країни [5].

У даний час набула необхідність у військових облігаціях. Військові облігації – це

фактично різновид облігацій внутрішньої державної позики (ОВДП), тобто цінні папери, емітентом яких є держава в особі Міністерства фінансів України.

Військові облігації відрізняються від звичайних ОВДП наявністю цільового призначення – для потреб Збройних сил України та потреб держави у військовий час, а також випущенням їх в період воєнних дій на території України.

Фактично, держава залучає кошти фізичних та юридичних осіб для потреб Збройних сил з умовою їх повернення через певний період часу. При тому, особа, яка стає власником військових облігацій, отримує дохід у вигляді річних відсотків. Для військових облігацій наразі встановлюються ставки 10–11% річних, в залежності від строку розміщення та повернення.

Ще одна перевага придбання військових облігацій в тому, що заробіток не оподатковується, на відміну від депозитних вкладів банківських та фінансових установ. Тобто особа не сплачує податок на прибуток та військовий збір.

Не менш важливим аргументом для придбання військових ОВДП є те, що деякі дилери не потребують підтвердження походження коштів, за які особа купляє військові облігації. Відсутність вимог підтвердити легальність походження коштів значно спрощує та пришвидшує процедуру, а також в подальшому не виникає питань щодо походження цих коштів, а прибуток у вигляді відсотків річних особа може включити в офіційний дохід [3]. Динаміку надходжень ОВДП у 2022 році наведено у таблиці 1.

Запущений Міністерством фінансів України механізм випуску військових облігацій є реальною фінансовою допомогою Збройним силам України та державі під час війни, адже у березні місяці ОВДП надійшло на 44143,01 млн грн більше ніж у лютому місяці та на 42460,31 млн грн більше ніж у січні. Це свідчить про ефективність запущеного механізму, можна сказати, що під час війни люди вкладали свої кошти в державу значно більше ніж у попередні місяці. Що стосується іноземної валюти видно спадну динаміку.

Найбільший портфель військових ОВДП, як і раніше, сконцентрований серед банків – первинних дилерів. Але громадяни та бізнес продовжують активно нарощувати свою частку вкладень.

Також не обійшлося і без змін у податковому законодавстві. У Верховній Раді України 24 березня 2022 року був прийнятий Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства на період дії воєнного стану» (законопроект за реєстр. № 7190). На період дії воєнного стану: не поширюється дія регуляторної сплати місцевих податків та зборів; звільнено від сплати та обліку ПДВ платників єдиного податку третьої групи; не буде нараховуватись екологічний податок на територіях, на яких ведуться (велися) бойові дії; не буде нараховуватись податок на нерухоме майно; звільнення від сплати ПДВ, акцизу та ввізного мита ввезення транспортних засобів громадянами; звільнено від оподаткування ввізним митом товари для вільного обігу; запровадження ставки 7% до операцій з ввезення та постачання пального та нафтопродуктів.

Тимчасові зміни в податковому законодавстві призвели до утримання цін на продукти та спекуляцій на ринку, доступність будь-яких речей для побуту та можливості захистити своє життя [4].

Окрім воєнного фронту у межах нашої країни утворився економічний фронт і одним із його посередників є банки. Банківську систему слушно називають кровоносною системою економіки. Перш за все, банки забезпечують платежі населення та бізнесу. По-друге, вільні кошти бізнесу та значна частка заощаджень населення зберігаються на рахунках у банках. Ці кошти банки використовують для кредитування. Злагоджена і безперебійна робота банків в умовах війни є важливішою, ніж у мирний час. Банківська система України залишається стійкою і ліквідною навіть в умовах воєнного стану. Саме тому НБУ як частина економіки, яка здатна проводити більшість операцій з населенням, та працює разом з українськими банками, маючи при цьому банківські резерви

Таблиця 1

Інформація щодо розміщення ОВДП у 2022 році [3]

Вид валюти	Січень 2022	Лютий 2022	Березень 2022
ОВДП у гривнях, млн грн	6838,32	5155,62	49298,63
ОВДП у доларах США, млн дол. США	143,44	16,84	11,91
ОВДП у євро, млн євро	-	7,16	-

та запаси високоліквідних активів для розрахунків з населенням та їх депозитами.

Для банків НБУ запровадило банківське рефінансування, це як подушка безпеки для банків із додатковими залученими коштами, терміном на один рік. І уже станом на 3 березня 29 банків скористались такою позицією, що становить 20,2 млрд грн.

На теренах України виникла одна із проблем для населення, адже 24 лютого валютний ринок працює в режимі обмежень. Таким чином уповноваженим установам заборонено здійснювати торгівлю валютними цінностями, крім закупівлі товарів критичного імпорту та для мобілізації громадян.

Платежі Уряду України здійснюються без обмежень згідно із законодавством про воєнний стан, запас ліквідності є цілком достатнім для фінансування видатків та погашення зобов'язань.

НБУ працює у посиленому режимі і цьому є факти.

Запланований дефіцит мав сягнути 66,2 млрд грн в перші два місяці 2022 року, проте неочікуваний профіцит склав 13,1 млрд грн, а державний бюджет України загалом – 24 млрд грн.

НБУ в терміновому порядку перерахував половину свого прибутку майже 19 млрд грн на підтримку української армії.

Міжнародні організації та країни партнери виділили кошти майже як 15 млрд. дол., з них 5 млрд. дол. до бюджету. Також перерахування коштів зібраних з громад України та інших країн що сягнуло близько 6 млрд. грн. Ці і інші завдання спрямовані через НБУ з яким воно успішно справляється [3].

Уся робота пророблена Національним банком є необхідна для забезпечення надійного та стабільного функціонування фінансової системи країни та максимального забезпечення діяльності Збройних Сил України, а також безперебійної роботи об'єктів критичної інфраструктури.

Також, призупинено роботу валютного ринку України, крім операції продажу іноземної валюти. НБУ не обмежив безготівкові операції. Однак обмежив зняття готівки з рахунку в обсязі 100 тис. грн в день, купівля валюти на міжбанку чи її видача в касі банку забороняється. Також встановив на 24 лютого офіційний курс гривні на рівні 29,25 грн/\$. Це максимальний рівень з 26 лютого 2015 року.

З 1 березня НБУ здійснив поступове послаблення та уточнення обмежень на валютному ринку. Національний банк України фіксує від-

новлення операцій між банками на валютному ринку. Обсяги цих операцій поки що є незначними – близько 10 млн дол. США на день в еквіваленті, але це важливе підґрунтя для подальшого налагодження роботи ринкових механізмів.

Офіційний курс зафіксовано та введено низку тимчасових валютних обмежень. Так, уповноваженим установам заборонено здійснювати торгівлю валютними цінностями, крім низки випадків. Зокрема, обмеження не поширюються на операції з купівлі іноземної валюти для придбання товарів критичного імпорту за переліком, затвердженим Кабінетом Міністрів України, а також валютних операцій для проведення мобілізаційних та інших заходів у сферах забезпечення національної безпеки та оборони.

Загалом у березні місяці НБУ продав на валютному ринку 2 476 млн дол. й викупив 748 млн дол., чистий продаж валюти НБУ становить 1 728 млн дол. Для оцінки валютного ринку у воєнний час розглянемо обсяг операцій банків на валютному ринку України на рис. 1.

Обсяг безготівкових операцій банків на валютному ринку у березні зменшився на 9491,7 млн дол. США порівняно з лютим місяцем, та на 9796,6 млн дол. США з січнем. Така ж динаміка проглядається і з готівковими операціями – зменшення операцій на 1331 порівняно березень з лютим. На такому прикладі видно слід війни на Валютному ринку України.

Валютні надходження на користь уряду становили 3 274 млн дол. США. Зокрема, 1 006 млн СПЗ надійшли від МФ (у межах Інструменту швидкого фінансування, RFI), 639 млн євро – від Європейського інвестиційного банку, 588 млн євро – від Європейського союзу, а також 111 млн дол. США та 312 млн євро – від Світового банку.

Загальний обсяг платежів уряду з обслуговування та погашення державного боргу в іноземній валюті становив 283 млн дол. США [3].

Наразі страховий ринок потерпає великих збитків, що пов'язані з війною, та людей чие майно постраждало. Голова правління страхової групи ТАС Павло Царук зазначає, що у середньому його компанія сплачує 4 млн грн відшкодування на день, при тому що збори часто менше 3 млн грн. А ще є податки, зарплати, оренда, тому приходиться виплачувати за рахунок резервів. Так і у інших страхових компаніях, де обсяг фінансового надходження скоротився з 80% до 50%, причому більшість компанії не отримують платежі.

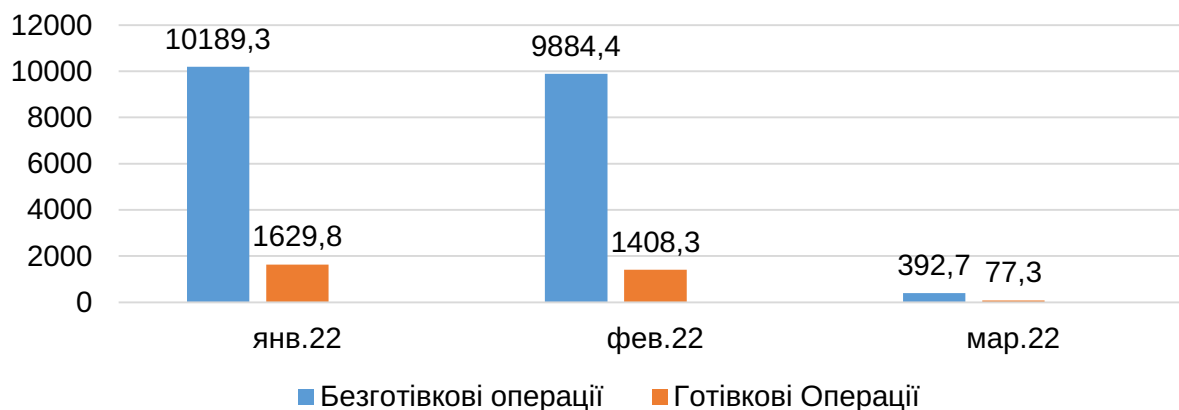

Рис. 1. Обсяг операцій банків на валютному ринку України з продажу іноземних валют за 3 місяці 2022 року, млн.дол. США (без НБУ) [3]

Страхові компанії в Україні, а саме ARX, УПСК, Провідна, ВУСО є лідерами на ринку (серед страхування майна, автоцивілка, медичне страхування) вони зазначають, що страхування залишається на довоєнному рівні, тобто ціни та послуги не змінюються попри те що йде війна і компанії працюють на безпечній території, де не ведуться бойові дії.

У цей складний час ризиків та страхових випадків побільшало, а отже і за ними витрати на страхування (премії для страхувальника). Проте страховики не виплачуватимуть збитків, завданих майну внаслідок військових дій – обстрілів, бомбардувань тощо. Це стандартний виняток у договорах страхування майна. У договорі на страхування майна чи випадку повинен бути вказаний саме такий випадок, зі зруйнованим авто від снаряду тощо. А ось звичайне ДТП при евакуації з міста чи у заторах на кордонах можна зазначити як страховий випадок, звісно по договору.

Річ у тім, що до воєнних дій будь-який вид страхування майна на випадок бойових дій не мав великого попиту, окрім того де це відбувалося (на Сході України).

Проте є ще багато проблем у страхових компаній. До прикладу фіксування страховий випадків, через які інспектори не встигають їх оформлювати або навіть виплати коштів постраждалій особі, яка перебуває за кордоном.

Страховий ринок працює і разом з нею вся економіка. Проводяться виплати, страхові компанії працюють на резервах і вимушені шукати джерела або кошти для виплат премії і разом з тим заохочувати громадян оформлювати договори на страхування хоча б тому що це потрібно, якщо ми хочемо зберегти своє життя та майно [6].

Після більш ніж місяця війни, обсяг міжнародних резервів перевищує 28 мільярдів доларів. Це 85% від композитного показника МВФ. Поповнення резервів відбувалося завдяки тому, що Україна отримала дуже значну підтримку світу. З початку війни Україна отримала 3,2–3,3 мільярда доларів у різних валютах від міжнародних фінансових організацій. Ці гроші підтримали наші резерви. Парадокс, але завдяки цій підтримці резерви зараз вищі, ніж до початку війни.

Можна сказати, що для Заходу ціна підтримки України вже йде на десятки мільярдів доларів, а попередні озвучені розрахунки фінансових потреб для відновлення України після війни обчислюються сотнями мільярдів. Це становить стабільність фінансової системи України і пряму залежність від міжнародної фінансової допомоги. Без міжнародної підтримки будуть не тільки скорочені видатки, але й буде поставлено під загрозу фінансування оборони держави загалом [3].

Висновки. Виходячи зі становища нашої країни можна зробити висновки, що на велику діяльність центральних та виконавчих органів, припадають великі задачі зв'язані з воєнною кризою. Попри те, що йде війна, економіка працює. Не стало б нашої економіки – не було б того тилу для військових, які захищають Україну. Фінансування армії, соціальна допомога, державні виплати – це все стимул для громадян аби надалі залишатись та працювати в країні. Наразі пропозиція для покращення економіки тільки одна – багато працювати і тільки на державу, мета наша має бути взаємна – зберегти державні цінності, а нам допоможе армія, а ми їй. Тому все залежить від нас.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Тімашов В. О., Севастьяненко О. В. Фінансова система України: правова характеристика та законодавче регулювання. *Право і суспільство*. 2021. № 2. С. 134–139.
2. Фінансова і валютна системи України: рік 2021-й. Укрінформ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3379681-finansova-i-valutna-sistemi-ukraini-rik-2021j-pandemicnij-krizovij.html>.
3. Офіційний сайт Національного Банку України. URL: <https://bank.gov.ua>.
4. Офіційний сайт Державної податкової служби України. URL: <https://tax.gov.ua>.
5. Особливості бюджетного процесу в умовах воєнного стану (2022). URL: <https://decentralization.gov.ua/news/14654>.
6. Воєнні дії вдарили по українському страховому ринку, але він продовжує працювати (2022). URL: <https://forbes.ua/inside>.
7. Проект Закону України «Про фінансову систему України в особливий період» від 26 квіт. 2011 р. № 8442.

REFERENCES:

1. Timashov V. O., Sevastyanenko O. V. (2021) Finansova systema Ukrainy: pravova kharakterystyka ta zakonodavche rehulyuvannya. *Pravo i suspilstvo*, no. 2, pp. 134–139.
2. Finansova i valyutna systemy Ukrainy: rik 2021-y. Ukinform. Available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3379681-finansova-i-valutna-sistemi-ukraini-rik-2021j-pandemicnij-krizovij.html>.
3. Ofitsiyyny sayt Natsionalnoho Banku Ukrainy. Available at: <https://bank.gov.ua>.
4. Ofitsiyyny sayt Derzhavnoyi podatkovoyi sluzhby Ukrainy. Available at: <https://tax.gov.ua>.
5. Osoblyvosti byudzhetnoho protsesu v umovakh voyennoho stanu (2022). Available at: <https://decentralization.gov.ua/news/14654>.
6. Voyenni diyi vdaryly po ukrayinskomu strakhovomu rynku, ale vin prodovzhuye pratsyuvaty (2022). Available at: <https://forbes.ua/inside>.
7. Proekt Zakonu Ukrainy «Pro finansovu systemu Ukrainy v osoblyvyy period» vid 26 kvit. 2011 r. № 8442.